

WINDHAGER ÁKOS

IFJÚSÁG, IDENTITÁS, INVENCIÓ

A magyar zenei élet feszült nemzedékváltása 1925-ben

Kodály Zoltán és Mihalovich Ödön

■ A tanulmány a fiatal zeneakadémiai oktató, Kodály Zoltán (1882–1967) és az idős zeneakadémiai igazgató, Mihalovich Ödön (1842–1929) közötti éles vitákat mutatja be, amelyek eredményeképpen lezajlik a magyar zenei élet egyik leglátványosabb nemzedékváltása. A betöltött és betölteni kívánt szerepük nyomán kialakult feszültséget egymás zenei stíluskritikájában vezették le. A támadások azonban túlmutattak a stílus kérdésén, Mihalovich Kodály tanítási módszerét, Kodály pedig volt igazgatója magyarságát vitatta. A szakmai, illetve nemzeti identitás megkérdőjelezése magyarázza azt, hogy miért nem tudtak a felek túllépni azon, hogy nem kedvelik egymás zenéjét. Kettőjük kapcsolata azonban sokveretű, mert az a személy, aki az ifjú Kodályt tanárnak kinevezte a Zeneakadémiára, és aki a *Psalmus Hungaricus* (1923) sikere után két évvel megkritizálta, Mihalovich volt. A másik oldalon Kodály is többféleképpen nyilatkozott, amiben a patetikus hódolat éppen úgy helyet kapott, mint a személyeskedés. A vitából Mihalovich került ki vesztesen, mert a Kodály-apologéták (Szabolcsi Bence, Molnár Antal, Tóth Aladár) kiírták a zene-történet-írásából, és lassan a koncertműsороkból is kiszorultak művei.

**Kodály nem számít...
Invenciótlan, száraz,
minden zenei
konceptió nélküli, aki
csak kakofóniákat
vet papírra...**

„A magyar zenei élet Nesztora” – Mihalovich Ödön

■ Mihalovich Ödön, a magyar–horvát családból származó zeneszerző tanulmányait Mosonyi Mihálynál (1815–1870) kezdte Budapesten, majd Lipcsében Mauritz Hauptmann-nál (1792–1868) és Münchenben Hans von Bülownál (1830–1894) folytatta, de Richard Wagner (1813–1883) és Liszt Ferenc (1811–1886) tanítványának is joggal nevezhette magát.¹ Magyarországra hazatérve eleinte dalokat, később zenekari darabokat, majd operákat szerzett. Négy szimfóniájával, hét szimfonikus költeményével ő a magyar romantikus szimfonikus kultúra legjelentősebb alkotója, akinek művei nemcsak korszerű stílusban, nagy technikai tudással és bő ihlettel készültek, hanem nemzetközi elismerést is kaptak. Ugyanez mondható el négy operájáról, amellyel folytatta Erkel Ferenc (1810–1893) és Mosonyi nemzeti zenedrámái hagyományát. A közönség és a kritika jól fogadta a dalait, utolsó két (*III. a-moll, Patetikus* és *IV. c-moll*) szimfóniáját, szimfonikus költeményeit (főként *A sellőt*, a *Pán halálát* és a *La ronde du sabbat*-t), valamint *Toldi szerelme* című operáját. Stílusát alapvetően a Wagner-recepció határozta meg, amelyet a kritika hol kevésbé, hol erősen elutasított. Jellemző a korra, hogy a szerző Liszt stílusát folytató zenekari írásmódját a korabeli kritikusok nem értékelték. Így Mihalovich sosem vált kirobbanóan népszerűvé, noha az előadások közönségsikere alapján erre esélyes volt.

Zeneszerzői működése mellett jelentős volt a zeneakadémiai vezetői munkássága (1887–1919). Liszt és Erkel Ferenc (1810–1893) pedagógiai örökségével jól sáfárkodva a Zeneakadémiát világszínvonalra emelte. Ennek egyik eleme volt, hogy felismerve Bartók Béla (1881–1945), Kodály Zoltán, Dohnányi Ernő (1877–1960) és Weiner Leó (1885–1960) tehetségét, fiatal koruk ellenére kinevezte őket a Zeneakadémia oktatóinak. Hatalma csúcán, 1914-ben létrehozta munkatársaival (köztük Bartókkal és Kodálllyal) az Országos Magyar Zenei Társulatot, amelynek célja volt a zenei kultúra társadalmi szintű megalapozása. Az alapító okirat kimondta, hogy a szegényebb rétegek számára is elérhetővé teszik a komolyzenei koncerteket; kórusokat és zenekarokat alapítanak, zenei könyvtárat hoznak létre, megkezdik a rendszeres zenetörténeti kutatásokat, a népzene feltárását, ezeket a magyar–angol–francia tudományos folyóiratukban rendszeresen publikálják, a magyar szerzők kottakiadását szervezik; fiatal pályakezdő művészeket ösztöndíjjal támogatnak; megszervezik a fővárosi és vidéki hangversenyélet gazdag repertoárját.² A terv a bécsi Gesellschaft der Musikfreunde működéséből indult ki, azaz független volt a politikától, s a fővárosi és vidéki zenei egyesületek önkéntes csatlakozásából épült fel. A nagy ívű terveket a világháború lehetetlenné tette, s egyes részletei csak 1920, mások 1960 után kezdtek megvalósulni.

Mihalovichot Kodály és Dohnányi érdekében 1919-ben nyugdíjazta a forradalmi (szociáldemokrata) kormányzat. Noha az 1920-as új kormányzat kárpótolta, nem kívánt tovább igazgató lenni. 1924-ben barátjaival együtt létrehozta a Madrigál Egyesületet, amelynek célja az volt, hogy a németes dalárdamozgalom mellett megerősödjék a magyar női kari, illetve a régizenei (középkori, reneszánsz és az arra visszautaló kortárs) énekkultúra.³ 1940 után neve és munkássága teljesen eltűnt a hangversenyéletből és a zenetörténet-írásból is, többek között azon két éles vita következtében, amelyet Kodálllyal folytatott.

■ Az igazgató neve 1905 decemberében tűnik fel először Kodály leveleiben, akit a zenakadémiai álláslehetőség érdekében keresett fel. „Hátra van még, hogy zeneakadémiai expedícióról számot adjak. [...] Mihalovich nagyon szívesen fogadott, és mindent megígért, ami tőle telik; cserébe én is mindent megígértem. Szóval úgy látszik, egypár év múlva a zeneakadémiai lányok sötét elméjébe fogom a kvartszext-akkord világító sugarát szórní, és nem nebulókat a magyar nyelvtannal kínozni. Talán mégis jobb lesz.”⁴

Egy év múlva a *Nyári este* partitúráját kiadatta, és ennek örömhírével tervezte Mihalovichot felkeresni, hogy ezzel is karrierjét egyengesse. A zeneakadémiai állást 1907-ben nyerte el, az első tíz évben összhangzattant, az 1917/18-as tanévtől zeneszerzést oktatott. Huszonöt évesen az országban létező legalkalmasabb intézménybe került ahhoz, hogy népzene kutatói, pedagógiai és zeneszerzői terveit megvalósítsa. Éppen ez utóbbi terve munkahelyi feszültségeket is okozott. „Az öreg Mihalovich Ödön még azt kérdezte, minek töltöm időmet, ahelyett, hogy saját műveimet írom, olyan dalok gyűjtésével, amiket mindenki tud. Próbáltam megértetni vele, hogy éppen azokat keresem, amelyeket már majdnem senki sem tud. De ő és vele az egész hivatásos akadémia haszontalannak tartotta ezt a munkát.”⁵ Egy másik helyen a népdalkutatással kapcsolatos ironizálást is megemlíti Kodály: „Mihalovich félt, hogy Hortobágyról hozok feleséget.”⁶

Az igazgató ugyanakkor számos bizottságba elhelyezte, többek között az Országos Magyar Zeneművészeti Társulat zenetudományi szekciójába, amelynek célkitűzései közül több is visszaköszön a *Százéves terv*ben.

Az első nyílt összetűzésre 1918 januárjában került sor, amelyről Kodály egyik fogalmazványból ismert levele tájékoztat: „Nagyméltóságod a minap egy hírlapi nyilatkozatában, bár név említése nélkül, de félre nem érthető célzással, rólam is megemlékezett. Egy ideig vártam, minthogy azonban rektifikáció [helyreigazítás] nem jelent meg, kénytelen vagyok a nyilatkozatot autentikusnak tartani, és néhány szavamhoz Nagyméltóságod türelmét kérni.”⁷ (Mihalovich említett nyilatkozata nem ismert.)

Kodály előzőekben idézett levélrészletével szemben itt így emlékezik vissza a zeneakadémiai állás elnyerésére. „Mikor ezelőtt 11 évvel Nagyméltóságod bizalma az akadémiahoz hívott, számomra nem volt *ultimum refugium*, egyetlen megélhetés ez az állás. [...] Azonban egy nagy cél, a népzene felkutatása itthon tartott, s a kínálkozó állások közül a Zeneakadémiát választottam, mert Nagyméltóságod vezetése alatt dolgozni látszott előttem a legérdemesebbnek. Vonzott az a magas szellem, amelyet Nagyméltóságod mint nagy emberek örökségét mindig fenn tudott tartani maga körül, s az az őszinte nagyrabecsülés és ragaszkodás, mellyel Nagyméltóságod iránt mindig viseltem, továbbá az a kitüntető figyelmes jóindulat, melynek Nagyméltóságod irányomban annyi jelét adta tanulókoromtól fogva. Itt éreztem magam leginkább helyemen, itt várt rám a legtermékenyebb működési kör, különösen miután Nagyméltóságod több ízben *expressis verbis* biztosított arról, hogy annak idején én veszem át a zeneszerzés tanítását, és azzal egyúttal méltó rangosztályba jutok. A zeneszerzés tanítására türelemmel vártam sok éven át...”⁸

A levélíró némileg túloz, mert külföldre nem akart menni, és egyetlen hivatali munkát tudott elképzelni: a népzene kutatót, amelyet a Zeneakadémia biztosított neki.

Kodály ezek után elsősorban zeneszerzőként pozicionálja magát. „Már kevésbé tudtam belátni az én eljövendő zeneszerzés-tanításom és a magasabb rangosztály közti junktímot [kapcsolatot], annál kevésbé, mert más tanártársaim ez idő alatt elértek magasabb rangosztályokba, bár nem is tanítottak az akadémiai tanfolyamon. [...] Mint zeneszerző, minden összeköttetés, utánajárás nélkül is Európa-szerte figyelmet keltettem, és Amerikáig tudomást szereztek műveim révén a magyar zenéről ott is, ahol eddig semmit sem tudtak. Ezzel szemben nem tudtam elérni még azt sem, amit ennyi idő alatt minden középiskolai tanár, minden külön érdem nélkül, automaticamente elér, az én IX. fizetési osztályom az egész Akadémia szégyene.”⁹

Kodály a levélírás idején kevesebbet keresett, mint Bartók, de a szintén zeneszerzést oktató Weiner Leónál többet. Kodály kérése érthető, de a szolgálati előmenetelt illetően nem történt vele szemben méltánytalanság. A külföldi szakmai siker említésével viszont már a *közös pályán* való egyenrangúságukat is jelzi.

A következő rész azonban felfedi a levélírás valódi okát, a tanári becsületét ért sérelmet. „Ha eddig el is tudtam viselni, hogy Nagyméltóságod tőlem erkölcsi, anyagi elismerést egyaránt megtagad, azt már nem hagyhatom szó nélkül, hogy a nyilvánosság előtt is becsmérelje munkámat. [...] Ezúttal azonban tanári működésemet érinti Nagyméltóságod, mondván, hogy az ifjúság nevelése nálam rossz kezekben van. Nem tudom pontosan, hogyan érti ezt Nagyméltóságod: a melléktanszakon árt-e a mai ifjúságnak, hogy többet tud, mint 10 év előtt? [...] Nagyméltóságod jelenlétével egyetlen órát sem tisztelte meg, s így nem lehet tudomása, mit és hogyan tanítok, eredményeimet sem igen méltatta figyelemre. [...] Nem veheti tehát rossz néven, hogy nyilvános meghurcoltatásomat a legnagyobb mértékben igazságtalannak és sérelmesnek érzem, és annak reparációját kérem.”¹⁰

A levélíró barátja, Reinitz Béla (1878–1943) zenekritikus egészen máshogy látja a helyzetet. Kodály 1918. májusi szerzői estje kapcsán így ír: „Mit adott a magyarság Kodály Zoltánnak azokért a nagyszerű értékekért, amelyekkel zeneirodalmunkat gazdagította? [...] Az egyetlen, látható eredménye és külső elismerése idehaza Kodály tízéves zeneszerzői pályájának az a tanári állás, amelyre Mihalovich Ödön a Zeneakadémián annak idején kinevezte, és ahol tanítói munkával tud talán annyit szerezni magának, hogy tovább dolgozhasson. Mihalovichon kívül azonban alig teljesítette Kodállal szemben valaki is a kötelességét.”¹¹

Jelzésértékű, hogy Reinitz, tudva Kodály és Mihalovich vitájáról, kiemeli az igazgató érdemi támogatását. A tárgy, amelyet Kodály sérelmez, ti. a fiatal hallgatók stíliserő befolyásolása viszont még visszatér.

„Nem lehet rend” – az igazgatói munka bírálata

■ Ahogy az igazgató bírálta a fiatal kolléga tanítási elveit (pl. Debussy és a népdalok tananyagba való beemelését), úgy Kodály az iskola szigorát tartotta elégtelennek. „A rend és a fegyelem az intézetben már 10-20 év óta rendkívül ingatag alapon állt. Nem lehet rend egy intézetben, melynek igazgatójáról a tanulók, tanárok egymás közt olyan hangon beszélnek, mint Mihalovichról. Nem lehet

rend, ahol az előregedett vezető jóformán minden ügy elintézését egy zenéhez abszolúte semmit nem értő, középiskolai tanárnak is korlátolt emberre bízta [Moravcsik Gézára (1855–1929)], akit a tanárok soha el nem ismertek, akiknek intézkedéseit, túlkapásait fogcsikorogtatva tűrték, aki ellen azonban tehetetlenek voltak, annyira összenőtt személye az igazgatóval.”¹²

Kodály vádját azonban tényszerűen cáfolja a legszűkebb baráti köréhez tartozó Molnár Antal (1890–1983) zene-történész visszaemlékezése: „Amikor Mihalovicht megpillantottuk, reszkettünk tőle. Rendkívüli szigorával akár egy fegyenclepet is kormányozhatott volna. Ha valaki rendetlenkedett, azt kicsapta.”¹³

A helyzetet jól jellemzi Kodály tágabb köréhez tartozó Cserna Andor (1885–1933) újságíró, aki Mihalovich nyugdíjazása kapcsán írt cikket. „Senki sem akadhat széles ez országban, aki ne helyeselné Mihalovich Ödön és Moravcsik Géza nyugdíjazását. Az első, aki különben maradandó érdemeket szerzett a Zeneakadémia fejlesztése és európai nivóra emelése körül, agg kora miatt valóban nem láthatja el már az igazgatással járó teendőket, és méltán távozik a jól megérdemelt nyugalomba. [...] Mihalovich helyettese, Moravcsik Géza már nem érdemel védelmet. Ha kártékonyaságról akarunk beszélni, vele szemben mindenképpen jogosult ez a kifejezés.”¹⁴

Cserna tehát Moravcsikot látta alkalmatlannak, Mihalovichról elismeréssel szól. Kodály véleményét az is árnyalja, hogy az 1920-as fegyelmi vizsgálaton (az 1919-es kommünnel való együttműködését vizsgáló tárgyaláson) saját tevékenységét alátámasztandó tervezte elmondani, de végül a hivatalos iratok szerint ezek a passzusok nem kerültek abba bele.¹⁵

„Kodály nem számít...” – a stílus kritikája

■ Az idős zeneszerző számára, aki észre tudta venni azok tehetségét is, akiknek zenéjét nem értette, 1925-ben, tehát huszonnégy évvel szerzői és öt évvel igazgatói visszavonulása után nyilatkozott volt kollegáinak stílusáról.¹⁶ Mihalovicht születésnapja apropóján kereste fel Kristóf Károly (1904–1994) újságíró, aki a korabeli új magyar zenéről kérdezte. (Az interjúrészlet közreadásában az eredeti központosítás szerepel.) „... Igen... tehát a fiatalokról... akik jóformán nincsenek is, akik elvesztették a fejüket... Hát, tudja... szomorú az eredmény... arra a kérdésre, hogy ki a tehetsége az országnak, alig tudok felelni... Csak azt mondhatom, hogy a modernek között nincs... Kodály nem számít... Invenciótlan, száraz, minden zenei koncepció nélküli, aki csak kakofóniákat vet papírra... Amikor megkérdeztem az embereket, akik hangversenyre járnak, s akikkel még néha találkozom, miképpen vélekednek róla, mind védőmozdulatot tesz a kezével és azt mondja: *Kodály!*... Ne is beszéljünk róla, olyan kriminális!!... Ezt mondják az emberek... S emellett még más baj is van Kodállal... Nagyon zárkózott, soha nem szól egy szót sem... Az nem zene, amit ő ír, az semmi...”

Mihalovich a liszti és a wagneri formák beavatottjaként Kodály első korszakán kamarazenejében, illetve az 1923-as *Psalmus hungaricus*ban nem hallotta meg az éltető, új hangot. Sajnos nincs ennél részletesebb kifejtés tőle, így nem tudjuk, csak feltételezzük, hogy mi váltotta ki az elutasítást. Vélhetően az impresszionista harmóniák, a népdalimitációk, illetve a romantikus látásmódból töredékesnek tűnő dallamvezetés kelthette a „koncepció nélküli” benyomást.

A folytatásban Bartókról beszél. „...*Bartók?*... Hát az tehetséges ember volna, de ferde utakon, a hangzavarok értelmetlen világában jár... Bartók ferde dolgokat csinál, amelyeknek semmi közük sincs a zenéhez... Az egyetlen talentum Dohnányi Ernő, aki sajnos keveset komponál... Várjon csak... tudja... azért... azért Bartók mégis a legtehetségesebb... igen... De Kodályról szó sem lehet... ugyan... szó sem lehet...”

Bartókban liszti zsenialitást érzett, noha zenéjét nem értette meg. A fiatal szerző zongoravirtuozitását a kezdetektől elismerte, és annak hatására zenéjének fájdalmas kisugárzását is érzékelte. Korábban megpróbálta lebeszélni a fiatal kollégát a választott stílusáról, de kudarcot vallott. Nyilvánvaló, hogy Kodályból Bartók (és Dohnányi) hangszertudását hiányolta leginkább. „...Ez még nem is volna olyan nagy baj... De ők a fiatalokat is megmételtyezik... Képzelve, a múltkor volt egy növendékhangverseny, vizsga... amelyen előadták Kodály *zeneszerzési növendékei*... saját kompozícióikat... hallatlan... csupa kakofonikus, lehetetlen zűrzavar... a gyerekek... a gyerekek... Hát, hogy szabad ennek megtörténnie... már fiatal korukban ilyenek csináljanak... Elrontják a zenei nemzedékeket, akiknek igazság szerint előbb a régít kellene jól tudni, és azután csinálhatnak a saját szakállukra olyat, ami jólesik...”¹⁷

Ezzel pedig visszatért Mihalovich a Kodály-kritikák vezérmotívumához: a fiatal zeneszerzőkért való aggódáshoz. Fájdalmas lehetett a Zeneakadémia örökös elnökének, hogy amíg a tehetségesnek tartott Bartók és Dohnányi nem tanított zeneszerzést, addig éppen a tehetségtelennek gondolt Kodály kapta a fiatalok nevelését. A cikk hátralevő részében Mihalovich még Debussy zenéjéről fogalmaz sarkosan, majd pedig a zenekritika-írás elveit bírálja. Véleményét később is fenntartotta, így 1928-ban hasonlóképpen fogalmazott.¹⁸ Mihalovich véleményét árnyalja, hogy nem zárkózott el korának minden irányzatától, így sem az operettől, sem az új hangzástól, sem a dzsessztől.¹⁹ Kodály és Bartók zenéjének elutasítását tehát nem magyarázza az idős zeneszerző konzervativizmusa, mert az operett és a dzsessz felé nyitottabb, mint Kodály. Meglepő ugyanakkor az, ahogy Bartókot és Kodályt ennyire szembeállítja: „Bartók mégis a legtehetségesebb... De Kodályról szó sem lehet.”²⁰

Az 1925-ös interjú ugyanakkor felvet újságírásetikai kérdéseket, ugyanis a szerkesztetlen, „szó szerint” lejegyzett szöveg Mihalovich nyílt lejáratása. Az újságíró a zeneszerző elől eltitkolta véleményét, amelyről a cikk utolsó mondata árulkodik: „...Így gondolkodik és kritizálja a mai hatalmas magyar zenekultúrát Mihalovich Ödön, aki ezernyolcszáznegyven táján született.”²¹

„Eléggé magyar tehát nem volt” – Kodály válaszai

■ Kristóf Károly megragadva a témát még a Mihalovich-interjú számába a következő bejegyzést tette: „E heti számunkban éles nyilatkozatot közlünk a mai zenekultúra ellen Mihalovich Ödöntől, *akinek véleményét sajnos még sokan vallják magukénak*. A nyilatkozat különösen Kodály Zoltánt támadja meg, akit a külföld is elismerten a jelenkor egyik legnagyobb magyar zeneszerzőjének tart. A cikk egyensúlyozásáért meglátogattuk Kodály Zoltánt is, aki azonban gyengékedik, és nyilatkozat helyett egy új művét bocsátotta rendelkezésünkre.”²² Kodály a következő számban mégis nyilatkozott: „Az elhangzott kemény megjegyzések után meglátogattuk Kodály Zoltán, aki a Hűvösvölgyben nyaralása alatt is szakadatlanul dolgozik. Megkérdeztük, hogy vajon mit szól a *Ma Estében* meg-

jelent nyilatkozathoz. – Nincs nekem erről semmi mondanivalóm. Mit mondjak. Ezt Ön is tudhatja, hogy nincs... Talán van. Igen. És ezt majd el is mondom egyszer. Még soká. Nagyon soká. De elmondom, az bizonyos. Én különben muzsikus vagyok, ami természetszerűleg kötelez arra, hogy csak a muzsikánál maradjak. Az íráshoz csak ritkán folyamodom, csak akkor, ha alapos okom van rá. Komoly mondanivalót szabad csak közölni. Ezzel a maga részéről el is intézte a dolgot. Kodály Zoltán, a szűkszavú, komoly ember, készségesen mond el mindent.”²³

Ezek után Kodály felsorolja az újságíróknak, hogy Paul Hugemann (1882–1967) német fuvolista szonátát kért tőle, Hans Bottermund (1892–1949) német csellóművész egy új gordonkadarabot, a Universal Edition új zenekari művet, az Oxford University Press új népdalátiratokat. Ezen túl Móricz Zsigmond (1879–1942) *Odyseus* című színdarabját tervezi megzenésíteni, valamint dolgozik a *Háry János* című darabján. A *Háryn* kívül egyik művét sem valósította meg a következő években.

A viszontválaszt napokon belül megírta, ám azt sosem adta közre, a fogalmazványai között maradt fenn. (Kodály szövegét rövidítve közlöm.) „Mihalovich a született 80 évesek klubja elnökének sem való. A Magyar Tehetségtelenek Köre élén, ahova nolens-volens állították, senkik elhittették vele, hogy nem ő homályosodik, hanem a világ körülötte. [...] Az a baj, Mihalovich mint zenész túlságosan egy szegre akasztotta mindenét: a zeneszerzésre. Hiszen a zenével foglalkozásnak ezer ága van, mindegyiken lehet érdemeket szerezni. Egyik úton elért pozitív eredmény expiálhatja [jóváteheti] a másikon elért sikertelenséget. Nem egy komponistának elnézik, ha más ágban érdemeset alkotott. Ha csak egy jó fuvolaiskolát írt volna [...]. De ez a baj: Mihalovich nem eléggé szakember a zene egyik ágában sem. Mestere, Hauptmann így mondja ezt – ez az, amit Mihalovich elfelejtett tőle megtanulni, ezért lett öregsége kevésbé derűs, mint lehetett volna. Wagner és Liszt körében technikáról nem hallott, ott csak a kész eredményeket látta, amint Minervaként kiugrottak Jupiter fejéből. De nem látta az évtizedes tanulás, küzdelmek korát.”²⁴

Az érzelmileg erősen telített kritika megkérdőjelezi Mihalovich technikai tudását, ami leginkább operái és szimfóniái néhány túlírt szerkezeti elemével igazolható. Abban viszont téved Kodály, hogy csak protokolláris rendezvényeken játszanák Mihalovich darabjait, mert dalai kamaraszínpadon, szimfonikus költeményei (ekkoriban: *A sellő*, *Toldi-előjáték*, *Deák-gyászhangok*) népszerű zenekari esteken csendültek fel.²⁵ Ugyanakkor Kodály tervezett fuvolaszonátájára utalhat. A következő bekezdésekben Mihalovich és a magyar nemzet kapcsolataról így ír: „Mihalovichnak nem sikerült a nemzet asztalára egyetlen művet sem letenni, amely annak mindennapi kenyere, szívébe zárva. Csak a történelmi emlékezés, a jubileumok óráin veszik elő, tartják számon, lexikonadat. Szomorú sors, de senkit nem okolhat érte magán kívül. Távolság, mérhetetlen messziségben élt Mihalovich a nemzettől, nem ismerte, nem szerette, hisz ha teljesen szabadon akarta magát kifejezni, nem is beszélt magyarul, hanem németül, kissé lerchenfeldiesen [Zugló sváb neve]. Az a pár arisztokrata, akivel érintkezett, nem a nemzet. Így ő nem volt alkalmas, hogy az ideszakadt idegen művészeket közelebb hozza a magyarsághoz, mikor ő maga is oly távol állt tőle. [...] Eléggé magyar tehát nem volt.”²⁶

Mihalovichot horvát származású családja, wagneri stílusa és a nemzetközi zenei mércék betartása miatt egész pályája során támadták azzal, hogy „nem

eléggé magyar”. Zenekari műveiben alkalmazta a verbunkos elemeket (pl. a *II. szimfónia* 4. tétele, a *III. szimfónia* 3. tétele, a *Pán halála* fináléja), sőt a németes Liedet és a magyaros nótát magas szinten ötvöző *Kurucnótái* népszerűek lettek, a vád mégis rajta maradt. Így Kodály a saját maga által is meghaladott, sőt a népdalkutatás által dekonstruált zenei felfogás avított vádját vette át. Egyben saját főiskolás éveinek egyik heccére utal kimondatlanul, amikor Eötvös Károly (1842–1916) országgyűlési képviselő azzal vádolta az intézményt, hogy „minden, ami magyar, ki van, ki kell zárva legyen a Magyar Királyi Zeneakadémiáról”.²⁷

A vád alapja tehát az, hogy az akadémián nem a magyar nótaszerzőket tanítják, hanem a klasszikus zeneszerzőket (pl. Bach, Mozart, Beethoven), ugyanakkor az is kiderül, hogy a képviselő nem jár koncertekre.²⁸ Eötvös 1893-ban, 1901-ben és 1904-ben saját maga vezette az országgyűlési támadást, de 1902-ben talált egy fiatal zenekritikust, Kern Aurélt (1871–1928), akit sikerült egykori alma matere ellen fordítania, amint azt az alábbi idézet érzékelteti: „A rákfene fészke pedig a Zeneakadémia rút németsege. Ha költségvetésére kerül a sor, kérni fogunk: egy kis obstrukciót. Mert ha semmi akadémiánk nincs, az egy hiány. De egy német lelkű, szellemű, nyelvű és irányú akadémia, az a vérmérgezés, a halálos betegség magában a szervezetben. Meg fogjuk próbálni a harcot ez ellen a nyomorult állapot ellen. Harcba szólítjuk kollégáinkat, a magyar sajtót, és keresni fogunk egy tisztességes magyar, országos képviselőt, aki a Zeneakadémia bezárását fogja indítványozni.”²⁹

Mihalovich nyilvános válaszában előbb rámutat arra, hogy a nemzetközileg elfogadott tananyagot oktatják, de a hazai viszonyokra való tekintettel magyar zenetörténettel, irodalommal és költészettannal kiegészítve, illetve hogy minden zeneszerző hallgatónak kell magyaros darabot írnia. Majd a személyét ért támadásra így felel: „Ami [...] a magam zeneszerzői működését illeti, kénytelen vagyok ezúttal – bármennyire nehezemre is esik erről nyilvánosan szólanom – magyar tárgyú és jellegű munkáimra utalni: írtam *Gyászhangokat* Deák Ferenc és megdicsőült királynénk halálára és egy magyar királyhymnuszt; mind a háromban a magyar ritmus szólal meg. Gyulai Pál *Sellője* s Reviczky Gyula *Pán halála* szimfonikus zeneköltemények szerzésére buzdítottak. Endrődi Sándor kuruc dalait megzenésítettem, és *Toldi szerelmére* operát írtam. [...] Tehát ki az az elfogult vagy rosszakaratú, aki az elmondottak alapján akár engem, akár az igazgatásom alatt álló intézetet a germanizálás vádjával jogosan illetheti? Akad minden esztendőben legalább egyszer egy jó hazafi, aki ezt a dajkamesét a nyilvánossággal el akarja hitetni, csak hogy a nyilvánosság sokkal okosabb: egyszerűen nem hisz benne. Sajnos, hogy a mai viszonyok között legtöbbször épp azoknak kell védekezniük a hazafiatlanság vádjá ellen, akik csendben, külső lárma nélkül, tettekkel szolgálgják a hazát.”³⁰

Kodály tehát az 1925-ös feljegyzésében ezt a kifejezetten rossz emlékéű támadáshullámot eleveníti fel, amikor volt igazgatója magyarságát firtatja. Hasonló váddal ő a kommünnel való (vélt és valós) együttműködését vizsgáló beszélgetésén szembesült, ahol népzene kutatására hivatkozva utasította vissza a „magyartalanság” vádját.

■ Az interjúnak, bár Kodály hivatalosan csak lakonikusan felelt, jelentős sajtó-visszhangja lett, és hosszú távon befolyásolta a magyar zenetörténetírás Mihalovich-képét. Gergely István (1864–1940) újságíró felelt elsőként a *Ma Este* vitriolos írására. „A mai nap zűrzavarában nem mindenkinek fülébe csendül Mihalovich Ödön nyolcvanharmadik születésnapjának szelíd ezüst harangja, de mindazok, akiknek érzése a magyar kultúrának legjavát teszi ki, meghatottan állnak meg a pátriárka új mérföldköve mellett, földidézvén lelkük elé a gondviselés-szerű művészt és az előkelő embert. *A mai fiatalság – értelmetlenül csicseregővén tudatlanok és rosszakaratnak hatása alatt* – nem hordja eleven öntudatában Mihalovich Ödön nevét. Ami talán nem is baj, hiszen, úgy látszik, hogy a természet rendjéhez tartozik egy bizonyos indiánus törzs szokása, amely szerint a fiatalság az öregeket, ha ezek átlépték a korhatárt, megölik, és sírva eszik meg. Mifelénk is megeszik az öregeket, de – és ez a hiba! – nem sírva, hanem röhögve.”³¹

A nyilvánvaló *Ma Estére* való utalás után felsorolja a zeneszerző életének eseményeit, művészi és vezetői eredményeit, majd visszatér a sajtótámadásokra, és hőssé emeli. A napi sajtóban egy pécsi cikk zárja le a vitát, amely – elismerve Mihalovich érdemeit – egyértelműen Kodálynak ad igazat.³² A volt igazgatót, akit a szaksajtó addig megtisztelően a „magyar zenekultúra Nesztora”-ként emlegetett, az említett interjú „a modern magyar zene bírálója”-ként értelmezte újra, s ezzel sikerült egykori szerzői és vezetői erényeit is elfedni. Így történhetett meg az, hogy a romantikus magyar szimfonikus kultúra legjelentősebb alkotójáról Szabolcsi előbb kísérletként ír, végül azonban neve nem jelenik meg a zenetörténeti szereplők között.

Később a rehabilitálás Kodálynak is eszébe jutott. Bő húsz évvel később, a magyar kommunista diktatúra első terrorhulláma idején emlékezik vissza újra Mihalovichra, akkor már az erényeit emlegetve. (Az alábbi feljegyzés csak töredékesen maradt fenn, így közöljük.) „A mi időnkben másképp volt. Mihalovich Ödön vérségi és szellemarisztokráciák közt nőtt fel. Neki az életkor nem volt akadály, ha valakit tehetségnek tartott. Bartók, én 25, mások, pl. Weiner Leó még éppen kiskorú [Weiner 22 éves] volt még, mikor az országban elérhető legmagasabb zenei polcra jutott.”³³ Ugyanakkor a korábban kritizált vezetési stílusról is fennmaradt egy elismerő mondata: „Íme, Magyarországon már akkor is bizonyos liberalizmus volt, ami kétségkívül Mihalovich Ödönnek is érdeme volt, bár nem vihette volna keresztül, ha a közhangulat vagy a hivatalos felsőbbbsége ellene lett volna.”³⁴

Összegzés

■ A nyilvánosságban és magánterekben lezajlott vita jelentőségét az adja, hogy két erőteljes, nagy formátumú, valamint a képzést, a zeneszerzést és a sajtót befolyásoló szereplő vett benne részt. Mihalovich Liszt örökségéből építette fel a nemzetközileg is elismert zenei felsőoktatási rendszert, amelyet később Kodály alakított át. A klasszikus nemzedékváltás kettejük hatalmi mérkőzésével zajlott le (függetlenül attól, hogy Kodálynak és Bartóknak Hubayval sokkal több valós konfliktusa volt). Az összecsapás eredményeképpen Mihalovich és a mellette álló zenetörténészek érveit Kodály és a körülötte csoportosuló muzikológusok nem vették át. Utóbbiak írásában a magyar romantika érdemben lezárul

Mosonyival és Erkelrel, s – Goldmark Károly (1830–1916) mellett – a legjelentősebb nemzetközi és hazai sikereket elérő szerző kerül ki a kánonból. Mihalovich kiszorulásával az általa képviselt hazai szimfonikus kultúra is feledésre ítéltetett, amely Bartók és Kodály szerepét ugyan kedvezőbb színben tünteti fel, ámde valótlán kulturális teret látat.

Ugyanez a szimbolikus térfoglalás magyarázza meg, hogy Kodály miért tárgyalja a kényes identitáskérdést. Saját traumák alapján pontosan tudatában volt a vád súlyának, ám ezen szempont is azt erősítette, hogy Bartókhhoz és hozzá kötődjék az Európa-szintű magyar zene megszületése. Értelmezésében a magyar zene csak és kizárólag a népzeneire épülhet. Noha a népzenekeincs értékét éppen ő és Bartók bizonyította be, az előző definícióval a korábbi magyar műzenetörténet-írást dekonstruálta. A népzene – ebben a szövegkörnyezetben – a verbunkosalapú zeneiség ellentéte, illetve a 19. századi magyar zeneszerzés beethoveni, liszti, wagneri és brahmsi recepciójával áll szemben. (Nota bene: ezen elemek erőteljes továbbélése Kodály zeneiségében is jól látható.) A zenetörténeti hatások elutasításával azonban a magyar zenei művelődés roppant szegénnyé vált.

Az identitáskérdés másik oldala, hogy a „hazafiatlanság” vádja a művészi életben az 1910-es évtizedtől kezdve több ízben is előfordult. 1913-ban Bartókot támadták ezzel a *Két kép* című darabja idegennek érzett zeneiségeért, 1920-ban pedig Kodályt a kommünnel való együttműködésért. A két világháború között azonban a kifejezés egyértelműen az integritáskereső vélt ellenségeit jelölte. Ezek fényében Kodály támadása érthetetlen, mert Mihalovich egyik ügyben sem volt érintett. Az mindenképpen a fiatal szerző érzékenységét dicséri, hogy feljegyzését nem hozta nyilvánosságra.

A saját pozíció biztosítása, az ifjúság védelme és az identitás kérdése ismétlődő vádpontok egyes szereplők értékelésénél, ugyanakkor az is látható, hogy a stílári recepción túl az egyes alkotók hálózati szerepe is érdemben befolyásolja az egyes művészeti ágak alakulását és emlékezetét.

■ JEGYZETEK

1. Windhager Ákos: „Utód, de aki ő is.” Mihalovich Ödön pályaképe. MMA MMKI, Bp., 2020. 86.
2. Marion: *Országos Magyar Zeneművészeti Társulat. A Zene 1914.* június. 111–112.
3. (Névtelen): *Madrigál-hangverseny.* Világ 1924. január 20. 12.
4. *Kodály Zoltán levelei.* Szerk. Legány Dezső. Zeneműkiadó, Bp., 1982. 18. *Kodály Zoltán levele Gruber Emának.* Nagyszombat, 1905. december 25.
5. Kodály Zoltán: *A székely népdalról* (1926). In: Uő: *Visszatekintés.* III. Szerk. Bónis Ferenc. Argumentum, Bp., 2007. 702–705. 703.
6. Uő: *Közélet, vallomások, zeneélet.* Szerk. Vargyas Lajos. Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1989. 135. *Kodály Zoltán levele Mihalovich Ödönhöz,* Bp., 1918. január 11. Kézirat.
7. Uo. 138.
8. Uo.
9. Uo.
10. Uo.
11. Reinitz Béla: *Kodály Zoltán.* Világ 1918. május 8. 9.
12. Kodály: *Közélet, vallomások, zeneélet.* 74–75.
13. Gách Marianne: *25 kérdés Molnár Antalhoz • zeneakadémiai emlékeiről • a bálványfaragás veszélyességéről • a zene eleterőt őrző hatásáról.* Film Színház Muzsika 1975. november 29. 12.
14. Cs. A. (Cserna Andor): *Hubay Jenő.* Színházi Élet 1919. március 9. 6.
15. Csonka Laura: *Kodály Zoltán fegyelmi ügye.* http://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/kodaly_zoltan_fegyelmiugye
16. „Ha nem is értem néha a muzsikájukat, el tudom képzelni, hogy azért lehet: szép, és tudom rólok, művészetük egyéb, számomra hozzáférhetőbb megnyilatkozásaiból, hogy: tehetségesek. Ez nekem elég.” Lásd Fodor Gyula: *Arckép – Mihalovich Ödön.* A Zene. Arckép, 1917. december 5.
17. Kristóf Károly: *Kodály nem számít... Invenciótlan, száraz – mondja Mihalovich Ödön.* Ma Este képes heti revü 1925. szeptember 3. 20–21.
18. Cserna Andor: „Nem értem a modern zeneszerzők szörnyűségeit” – mondja Mihalovich Ödön, a Zeneakadémia régi igazgatója. Az Est 1928. április 13. 7.
19. Uo.

20. Kristóf: *Kodály nem számít.* 20.
 21. Uo. 21.
 22. (Névtelen) [= Kristóf Károly]: *A kottamelléklethez.* Ma Este 1925. szeptember 3. 74. Kiemelés tőlem – W. Á.
 23. Kristóf Károly: *Kodály Zoltán nem törődik a támadásokkal. Kodály Zoltán dolgozik...* Ma Este 1925. szeptember 10. 36.
 24. Kodály: *Közélet, vallomások, zeneélet.* 133–134. A lejegyzés időpontja ismeretlen.
 25. Lásd Windhager: i. m. 365–368. Mihalovich-művek hangversenynaptára.
 26. Uo.
 27. Eötvös Károly: *Káldy. Első rész.* Kecskeméti Friss Újság 1901. március 13. 2.
 28. (Névtelen): *Országgyűlés.* Pesti Hírlap 1893. március 23. 3.
 29. (k. a.) [= Kern Aurél]: *Zenei viszonyaink németsége.* Budapesti Hírlap 1902. november 9. 11.
 30. Mihalovich Ödön: *A Zeneakadémia magyarsága.* Budapesti Napló 1902. november 23. 10.
 31. Gergely István: *Mihalovich Ödön.* Nemzeti Újság 1925. szeptember 13. 25. Kiemelés tőlem – W. Á.
 32. Mangold Rezső: *Modern muzsikuskok. Bartókról és Kodályról.* Pécsi Napló 1925. október 25. 10.
 33. Kodály: *Közélet, vallomások, zeneélet.* 246.
 34. Uo. 408.

K. Leibel
2018